מלואי השבת

כנפי יונה

אברהם הוליד את יצחק

וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן־אַבְרָהָם אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת־יִצְחָק: (בראשית כ"ה י"ט)

דברי רש"י על פסוק זה מפורסמים מאוד:

"על ידי שכתב הכתוב: "יצחק בן אברהם", הוזקק לומר: "אברהם הוליד את יצחק"; לפי שהיו ליצני הדור אומרים: מאבימלך נתעברה שרה! שהרי כמה שנים שהתה עם אברהם ולא נתעברה הימנו. מה עשה הקב"ה? צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם, והעידו הכל: אברהם הוליד את יצחק. וזהו שכתב כאן: יצחק בן אברהם היה, שהרי עדות יש שאברהם הוליד את יצחק".

הגאון ר' **גדליה שור** עומד על כך שאברהם אבינו עבד את בוראו דרך מידת החסד - על ידי אהבה וגמילות חסדים. לעומתו, עבד יצחק אבינו את בוראו במידת הגבורה, עוצמה ופחד; יצחק אבינו לימד אותנו יראת ה'. לכאורה, אלו הם שתי מדות סותרות זו לזו, כפי שמציין בעל ה"**שפת אמת**"; מקובל בעולם לחשוב שאהבה ויראה הינם שני הפכים; אהבה כרוכה בקרבה, ואילו הריחוק הוא תנאי ליראה. אך בעבודת ה' ההיפך הוא הנכון; יראת ה' מביאה לידי אהבת ה', ואילו אהבת ה' מביאה לידי יראתו. דבר דומה לכך אפשר למצוא ביחס בין הורים לילדים; כאשר הורה מעניש את ילדיו אין הדבר מוכיח שהוא איננו אוהב אותם, חלילה. אדרבה - "חושך שבטו, שונא בנו" (משלי י"ג כ"ד). דווקא בגלל שההורה אוהב מאוד את ילדיו הוא נאלץ להעניש אותם לעיתים, על מנת לדאוג לחינוכם הטוב ולסייע להם לגדול בצורה מאוזנת. התקווה היא, שברבות הימים יבין הילד שהמעשים שהובילו אותו ליראתו את הוריו נבעו מתוך אהבתם אליו, ולא להיפך.

הכלל הזה נכון גם בכוון ההפוך; ככל שגדלה אצלנו אהבתינו לה' וההכרה בגדלותו ובטובו, כך גדלה יראתנו אותו - הלא היא יראת הרוממות.

לפיכך, התוצאה של ניסיון העקידה הייתה הקביעה (**בראשית כ"ב י"ב**): "עתה ידעתי כי ירא א-לוקים אתה". על אף היות מידת אברהם "אהבת ה' ", הוא זכה לאישור שהאהבה זו הצליחה לביא אותו גם לידי המידה המנוגדת לכאורה, הלא היא: "יראת ה'".

יתכן אם כן, שבפסוק "אברהם הוליד את יצחק" נכלל גם ענין זה; החידוש כאן היה בכך שדווקא מידת אהבת ה' של אברהם הביאה לעולם את מידת יראת ה' של יצחק. אף על פי ששתי המדות נראות לליצני הדור כמנוגדות, הקב"ה צר את קלסתר פניהם של השניים כאחד, והראה ששתי המדות באות מאותו השורש ומובילות אל אותה התכלית.

יעקב ממלא את תפקידו של עשו

בהמשך הפרשה אנחנו מוצאים שרבקה מבקשת מיעקב לזכות בברכותיו של עשיו בערמה. הגאון **ר' יעקב קמינצקי** התקשה, מדוע שידלה רבקה את יעקב לשקר. התמיהה אינה נפתרת כאשר מתבוננים בדברי המפרשים (עיין רמב"ן) המסבירים שרבקה פעלה מכוחה של נבואה על כך שיעקב הוא זה שראוי לקבל את הברכות; האם זה האופן היחיד בו ניתן לקיים את רצון ה'? רק באמצעות ערמה?

שאלה זו מחריפה לנוכח העובדה שהכתוב מעיד על כך שמדתו של יעקב היא דווקא מידת ה"אמת", ככתוב (מיכה ז' כ'): "תתן אמת ליעקב". ואכן, כאשר עשו בני יעקב שימוש בערמה בכדי להרוג את תושבי שכם בעקבות מעשה דינה, לא נטל יעקב חלק בכך, ואף ביטא את מורת רוחו כאשר נודע לו על הפרתו של ההסכם שסוכם עם אנשי שכם. נראה לכאורה שהתנגדותו של יעקב למעשה האחים נבעה בין היתר מכך שהתנהגו בערמה - דבר אותו לא יכל יעקב לשאת, מכח דבקותו במידת האמת. כיצד מתיישבים הדברים עם העובדה שיעקב נאלץ לזכות בברכות בערמה?

על מנת ליישב תמיהה זו, הבה נתבונן במסלולו של אברהם אבינו בדרכו אל השלימות; על אברהם אבינו ע"ה היה לעמוד בעשרה ניסיונות על מנת להוכיח את צדקותו, כאשר הניסיון העשירי והמכריע - אחריו העיד ה' על כך שאברהם הוא "ירא אלוקים" - היה ניסיון העקידה, בו נאלץ אברהם לעמוד כנגד טבעו ומהותו האישית. מטרת חייו של אברהם היה לקרב כמה שיותר בני אדם לבורא העולם מתוך התבוננות בחסדו של הקב"ה וביחסו אל הבריות. דבר זה התאפשר מאחר וטוב ליבו של אברהם היה נטוע בעומק אישיותו. בנוסף, התעמת אברהם בחריפות עם צורת הפלחן שהייתה מוקבלת בזמנו, בדמות העברת הבנים למולך - ועתה הוא בעצמו מצווה להעלות את בנו לעולה!

ואכן, **רבי ישראל סלנטר** (במאמר פרי עץ חיים) מסביר, שעל מנת להוכיח שאברהם אכן ירא שמים בתכלית, היה עליו לעמוד בניסיון המנוגד לטבעו לחלוטין. (יש לציין, שגם עזיבתו את אביו המבוגר, כאשר צווה על ידי הבורא: "לך לך", עמדה נגד טבעו הרחום).

על אותה הדרך, יעקב אבינו היה עמוד האמת, ושקר היה מרוחק ממנו כעבודה זרה ממש. על מנת לעמוד על דביקותו של יעקב לקב"ה, היה עליו לעמוד בניסיון שהיה לחלוטין מנוגד לטבעו ולמהותו, ולהונות את יצחק אביו. יעקב ידע שמעשה הערמה היה רצון השם, והוא היה מודע לכך שהוראתה של רבקה אמו הצדקת נבעה מכוחה של נבואה. גניבת הבכורה, אפוא, הייתה העקידה הפרטית של יעקב אבינו ע"ה. לאמיתו של דבר, כל האבות נדרשו לעמוד בניסיונות אשר העמידו אותם כנגד מהותם וטבעם.

אפשר גם למצוא מסר נוסף בעובדה שהיה על יעקב לגנוב את הבכורה ואת הברכות מעשו;. כאשר יצחק אבינו מתאר בפני עשו את השתלשלות האירועים, אומר יצחק: "בא אחיך במרמה" (בראשית כ"ז ל"ה). התרגום על אתר בוחר לתרגם את המילה "במרמה": "בחוכמתא", בחכמה. יתכן והתרגום בא ללמד אותנו מסר חשוב: שקר ומרמה אינם מושגים אבסולוטיים-מוחלטים, אלא תלויים בנסיבות המאורע. לעיתים נדרש מהאדם לומר הכל חוץ מן האמת. כאשר רודף אדם אחר חברו להורגו ומבקש לדעת היכן נמצא הקרבן, פשוט לכל בר דעת שאסור לומר לו את האמת; ה"אמת" האבסולוטית במקרה זה דורשת מהאדם דווקא לשקר, וכפי שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים י"ח כ"ז): "עִם־נָבָר תִּתְבָּרָר וְעִם־עִקֵּשׁ תִּתְפַּתָּל". ואכן, הגמרא במסכת מגילה מספרת שיעקב הביא פסוק זה על מנת להצדיק את הצהרתו על כך שמוכן הוא להתנהל ברמאות מול לבן:

> "ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא. וכי אחי אביה הוא? והלא בן אחות אביה הוא? אלא אמר לה: מינסבא לי? אמרה ליה: אין. מיהו, אבא רמאה הוא, ולא יכלת ליה. - אמר לה: אחיו אנא ברמאות. - אמרה ליה: ומי שרי לצדיקי לסגויי ברמיותא? - אמר לה: אין, עם נבר תתבר ועם עקש תתפל".(מגילה י"ג ע"ב)

כאשר מתעסקים עם אנשים כדוגמת עשו ולבן, לפעמים אין מנוס מלהשיב להם באותו המטבע ולהשתמש בערמה.

לדברים אלו ישנה עמקות נוספת, המחברת אותנו לתחילת דברינו; מאחר ועשו בחר שלא למלאות את תפקידו בעולם ולשמש כטפל ליעקב, נאלץ יעקב ליטול את תפקידו של עשו על עצמו. מרגע זה ואילך, הותר ליעקב לעשות